

ERBAA VE NIKSAR OVALARINDA AMAÇ DIŞI ARAZİ KULLANIMLARI VE BUNLAR İÇİNDE TOPRAK SANAYİİNİN YERİ

*The Misusage of Land in Erbaa and Niksar Plains and The Place of Soil
Industry in Them*

Yrd. Doç. Dr. Okan YAŞAR*

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'de amaç dışı kullanılan verimli arazilerin boyutu ile bu kavram içinde toprak sanayinin yerini saptamayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte Erbaa örneği dikkate alınarak, toprak sanayinin tarım arazileri üzerindeki tahribatının boyutları gözler önüne serilmektedir. Son olarak da ülkemiz ve yöre açısından büyük önem taşıyan verimli tarım arazilerinin korunmasına yönelik çözüm önerileri üzerinde durulmuştur.

ABSTRACT

This research aims at determining the dimension of fertile lands being misused and the place of the soil industry in this concept. With this research the destructive effects of soil industry on agricultural areas are reflected when Erbaa sample is taken into consideration. As a result, the solution proposals for the protection of fertile agricultural areas, which are very important for both our country and the region are stressed.

Giriş

Her ülkenin en köklü sorunlarından biri de mevcut ya da artacak nüfusunu besleyebilmesidir. Sorunun çözümünde en güvenilir seçenek ise, o ülkede yeterince tarım toprağı bulunması ve bunun rasyonel metodlarla işletilebilmesidir. Bu nedenledir ki; ülkelerin en kalıcı ve en güvenilir doğal kaynağı, yeterince mevcut olması kaydıyla, tarım topraklarıdır (Doğanay, 1989).

Bugünkü artış hızını sürdürdüğü takdirde (%2.2), ikibinli yıllarda ülkemizde yetmiş milyonu aşkın insanın yaşayacağı düşünülürse, ülkemizin kalkınması ve beslenmesinde bu değerli kaynağın rasyonel ve amacına uygun olarak kullanılmasının rolü büyük olacaktır. Bu anlamda ülkemizde tarım arazileri ve dolayısıyla tarımsal üretim sadece gıda ihtiyacını karşılamakla kalmamakta, aynı za-

* 18 Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Çanakkale.

manda sanayimize önemli derecede hammadde temin etmektedir. 1992 yılı istatistiklerine göre (tarıma dayalı sanayi ürünleri hariç) sadece tarım ürünleri ihracının tüm ihracattaki payı %15.3 olarak ağırlığını korumaktaydı. Sanayi ürünleri ihracatının %10.1 'lik bir kesimini de tarıma dayalı sanayi ürünleri teşkil etmekteydi. Böylece tarım ürünlerimiz değerlendirildiği gibi, uzak pazarlara girebilme imkanı doğmaktadır. Ayrıca toprağa dayalı geçim tarzı ülkemiz nüfusunun yaklaşık yarısına istihdam olanağı sağladığı gibi, milli gerilimizin de yaklaşık 1/6'sı tarımdan sağlanmaktadır.

Toprak etütlerine göre, ülkemizde tarıma elverişli I, II, III., sınıf ile kısıtlı elverişli olan IV. sınıf topraklar 26.546.585 hektarlık bir genişliğe sahiptir. Her türlü bitkinin yetiştiriciliğine uygun olarak I. ve II. sınıf arazilerin toplamı ise, 11.171.239 hektar olup, toplam arazinin yaklaşık %14.36 'sını oluşturmaktadır. (Türkiye Arazi Varlığı, 1980). Ülkemiz toprak varlığının, özellikle I. ve II. sınıf verimli arazileri son sınırına kadar kullanıma açılmıştır. Bununla birlikte topraklarımızın %35.6'sı tarım arazisi %28 'i çayır ve mera arazisi, %30.2'si orman ve fundalık, % 0.7'si yerleşim alanı, %4.1'i diğer araziler ile % 1.4'ü su yüzeyleri olarak değerlendirilmektedir

Bugün ülkemizde, 1950'lerde olduğu gibi yeni açmalarla tarım arazilerini genişletme olanağı hemen hemen kalmamıştır. Bu durumda tarım arazilerinin ve özellikle I. ve II. sınıf tarım arazilerinin korunmasına ve amacına uygun olarak kullanıma açılmasına azami dikkat göstermemiz gerekmektedir.

Dünyanın bir çok ülkesinde tarım arazilerinin kullanımı zirai kabiliyetlerine uygun olarak gerçekleştirilmektedir. Amaç dışı kullanımları önlemek için yasal olarak çeşitli tedbirler alınmıştır. İngiltere, Almanya ve Avrupa'nın diğer birçok ülkesinde tarım arazilerinin amaç dışı kullanımını engellemek için yasal önlemler alınmıştır. A.B.D.'de ülke düzeyinde arazi kullanım planlaması yapılmıştır. Kentleşme, sanayi ve turizm için tarıma en az elverişli olan araziler belirlenerek verimli arazilerin amaç dışı kullanılması önlenmiştir. (Brohi, 1986) Üzülerek söylemek gerekir ki, ülkemizde halen yürürlükte bulunan yasalarla ve bunlara ilişkin yönetmeliklerde verimli toprakların amaç dışı kullanılmasıyla ilgili yasaklamalar bulunmamaktadır.

Ülkemizde tarım dışı arazi kullanımı bu olayı yaşamış veya yaşamakta olan pek çok ülkede farklılık göstermez. Ülkemizde sadece hızlı bir sanayileşme ve şehirleşme yoktur. Bunun yanında ulaşım, turizm, kırsal düzenleme ve tarımsal gelişme hep birlikte yürütülmekte ve hayata geçirilmektedir. Bu sebeple de tarım arazilerinin amaç dışı kullanım şekillerinde büyük bir çeşitlilik görülmektedir. Ülkemizde tarım arazilerinin amaç dışı kullanım şekillerini ve etkilerini şöyle ifade edebiliriz :

1-Sanayileşme

Ülkemizin kalkınması ve refaha kavuşması yolunda en önde gelen hedeflerden biri de sanayileşme olmuştur. Su sebeple her türlü sanayi tesisinin kuruluşu

teşvik edilmiş ve desteklenmiştir. Ancak kamu ve özel sektör yatırımlarında yer seçimi yapılırken uygun seçimin yapıldığı söylenemez. Özellikle yatırımı ucuza mal etmek ve mamulü kısa sürede tüketim merkezlerine ulaştırmak gayesiyle sanayi yatırımları çoğunlukla verimli toprakların üzerinde hayata geçirilmektedir.

Ayrıca 1. veya II. sınıf arazilerde sanayi tesisleri kurulması için bazı sanayiciler değişik yöntemler kullanmaktadırlar. Örneğin; 1. ve II. sınıf arazileri, sahiplerinden satın alarak üstüne tonlarca taş ve bazen de tuz döktürmek suretiyle bu arazinin kullanım sınıfını değiştirip tarım kuruluşlarından sanayiye uygun sınıf olduğuna dair rapor istenmektedir. (Brohi .1986). Bununla birlikte inşaat sektörümüz için mutlak gerekli olan toprak sanayi tesisleri için yer seçimi; diğer sanayi tesislerinden ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü bu tesisler, yalnızca kuruldukları alanları değil, çevrelerindeki verimli tarım arazilerini de hammadde alanı olarak kullanmaktadırlar.

Ülkemizde her yıl ortalama 1.5 derinlikte 759 hektar veya (1m derinlikte) 1138 hektar arazi toprak sanayince yok edildiğine göre bu rakam son 20 yılda 15200-22800 hektarı bulmaktadır. 1990 yılına kadar tarım dışı amaca tahsis edileceği tahmin edilen yaklaşık 117 bin hektarlık arazinin %18'ini toprak sanayi oluşturmaktadır. Bu oranın yıllar içinde hızla artmakta olduğu da bir gerçektir. (Tekinel, 1981; TZOB, 1980) .

2-Kentleşme

Topraksu Genel Müdürlüğü' nün 1978 yılında yayınlanmış "Türkiye Arazi Varlığı adlı yayınından alınan verilere göre; Türkiye'de yerleşim alanları toplamının 569000 hektar olduğu hesaplanmıştır. (Türkiye Arazi Varlığı, 1980). DPT tarafından 1990 yılı nüfusu esas alınarak yürütülen bir araştırmaya göre; ülkemizde yerleşim alanlarının 1.5 milyon hektarlık bir alan kaplayacağı tahmin edilmektedir. Bir başka araştırmaya göre de, beşeri tesisler ve yerleşme amacıyla her yıl asgari 25000 hektarlık bir saha tarım dışı kalmaktadır (TZOB, 1980).

Nüfusumuzda görülen hızlı büyüme; kentlere yönelik göçler, şehirlerimizin de hızlı ve çarpık büyüyerek, çevrelerine doğru genişlemesine neden olmaktadır. Bildiğimiz gibi bu genişlemeyi kentlerin yatay büyümesi olarak adlandırmaktayız. Birçok kentimizle birlikte, özellikle büyük kentlerde daha hızlı olan yatay büyüme, şehir çevrelerindeki verimli tarım arazilerinin konutlarla, fabrikalarla ve yollarla işgal edilerek tarım dışı kalmasına neden olmaktadır. Böylece ülkemizde kentler çevresinde her yıl bu amaçla işgal edilen arazi; 20-25000 hektar düzeylerine ulaşmaktadır.

Bunun yanı sıra her seçimden sonra bazı kişiler, kendi menfaatlerini ön plana alarak, belediye sınırları içinde kalan imar ve iskan planıyla oynamaktadır. Ayrıca, belediyelerin engebeli ya da V. sınıf arazilerde kurulacak yerleşim alanlarına alt yapı hizmetlerinin götürülmesinde karşılaşacağı zorluklar ve maliyetin artması da tarım alanlarının kentsel yerleşim alanlarına dönüştürülmesine ne-

den olmuştur (Brohi, 1986).

Ülkemizde arazinin amacına uygun olarak kullanılması için genel bir arazi kullanımı planlaması yapılamamıştır. Buna karşılık yerel planlar ise kısa zamanda ve çeşitli kaygılarla değiştirilmektedir. Böylece hızla artan nüfusumuz ve onun beslenmesinde çok önemli olan toprak kaynaklarımız kentsel yerleşim alanlarına dönüşmektedir.

3-Kamu Yatırımları

Yukarıda ifade ettiğimiz nedenler gibi kamusal yatırımlar da tarım topraklarının amaç dışı kullanılmasını hızlandıran ve kolaylaştıran en önemli faktörlerdir. Kamu yatırımları; kentsel alt yapı hizmetleri, enerji ve boru hatları, kara ve demir yollar, barajlar, kanallar ve hava alanları bunlar arasında sayılabilir. Bu yatırımları hayata geçirilmesinde yer seçimi yapılırken, verimli tarım alanlarının kullanılmasına dikkat edilmesi gerektiği IV. Beş Yıllık Kalkınma Planında yer almasına rağmen uygulamada başarı görülmemektedir. Bu yatırımlar kurulduğu alanları tarım dışına çıkardığı gibi, aynı zamanda çevrelerini yeni yerleşim ve yatırımlara açmaktadır. Verimli tarım arazilerinin kamusal yatırımlarla elden çıkması karşısında acilen yasal düzenlemelere gerek duyulmaktadır.

4-Turizm

Ülkemizin turizm potansiyelinin değerlendirilmesine yönelik yatırımlar beraberinde bir takım sorunlar da ortaya koymuştur. Turizme açılmış yörelerimizin hemen hemen tamamında fiziksel planlama ve imar planı çalışmaları olmadığından, turizm sanayicilerinin kendi istekleri doğrultusunda gerçekleştirdikleri yatırımlar tarım arazileri aleyhine genişleme göstermektedir. Bununla birlikte son yıllarda turizm yörelerinde ikinci bir konut (yazlık) edinme arzusunun yaygınlaşması verimli tarım arazilerinin hızlı bir şekilde elden çıkmasına neden olmuştur.

Böylece yukarıda ifade edilen sebeplerle tarım arazisi sahipleri kısa devredeki çıkarlarını, gelecekteki çıkarlarının üzerinde tutmaktadırlar. Sonuçta da arazilerini parselleyip satmayı çıkarlarına daha uygun bulmaktadırlar. Hal böyle olunca da verimli tarım arazileri kısa sürede elden çıkmaktadır. Her yıl 20-25000 hektar tarım arazisi yerleşim alanlarına dönüşmektedir.

Verimli tarım alanlarının amaç dışı kullanılması; hassasiyetle üzerinde durulması gereken bir problemdir. Tarım topraklarının sanayileşme, kentleşme, kamu yatırımları ve turizm gibi amaçlarla tarım dışı bırakılması ve her konu üzerinde etraflıca değerlendirmeler yapılması gerekirken, bu konuda üzerinde özetle yaklaşımlar getirilmiştir. Verimli tarım arazilerimizin tarım dışı amaçlarla kullanılmasına en çarpıcı örnek yörelerden biri de Erbaa- Niksar yöresidir. Bu çalışmamızın asıl amacı, bu ovalar dahilinde amaç dışı kullanım şekillerini tespit etmek ve bu kullanımlar içinde toprak sanayinin yeri ve önemini gözler önüne sererek, konunun önemine yetkililerin dikkatine çekmektir.

B. Erbaa ve Niksar Ovaları'nın Tarımsal Potansiyeli ve Amaç Dışı

Kullanılan Verimli Tarım Arazileri

Bilindiği gibi Kuzey Anadolu dıŐ sıradadığları güneyinden Kuzey Anadolu fay hattı geçmektedir. Bu fay hattı üzerine yerleŐmiŐ akarsulardan biri de Kelkit adır. Kelkit'in YeŐilirmek 'a katılmadan önce sularını topladığı baŐlıca ovalar ise Erbaa ve Niksar Ovaları'dır. Erbaa ve Niksar Ovaları'nı içine alan bu yöre; bölgenin genel tektonik yapısına uygun bir uzanım göstermektedir (Yaşar, 1997). Bu ovalar kuzey ve doğudan Canik Dağları, batıdan Karaömer ve Engüles Dağları ile güneyden Sakarat Dağları çevrelemektedir (Şekil 1).

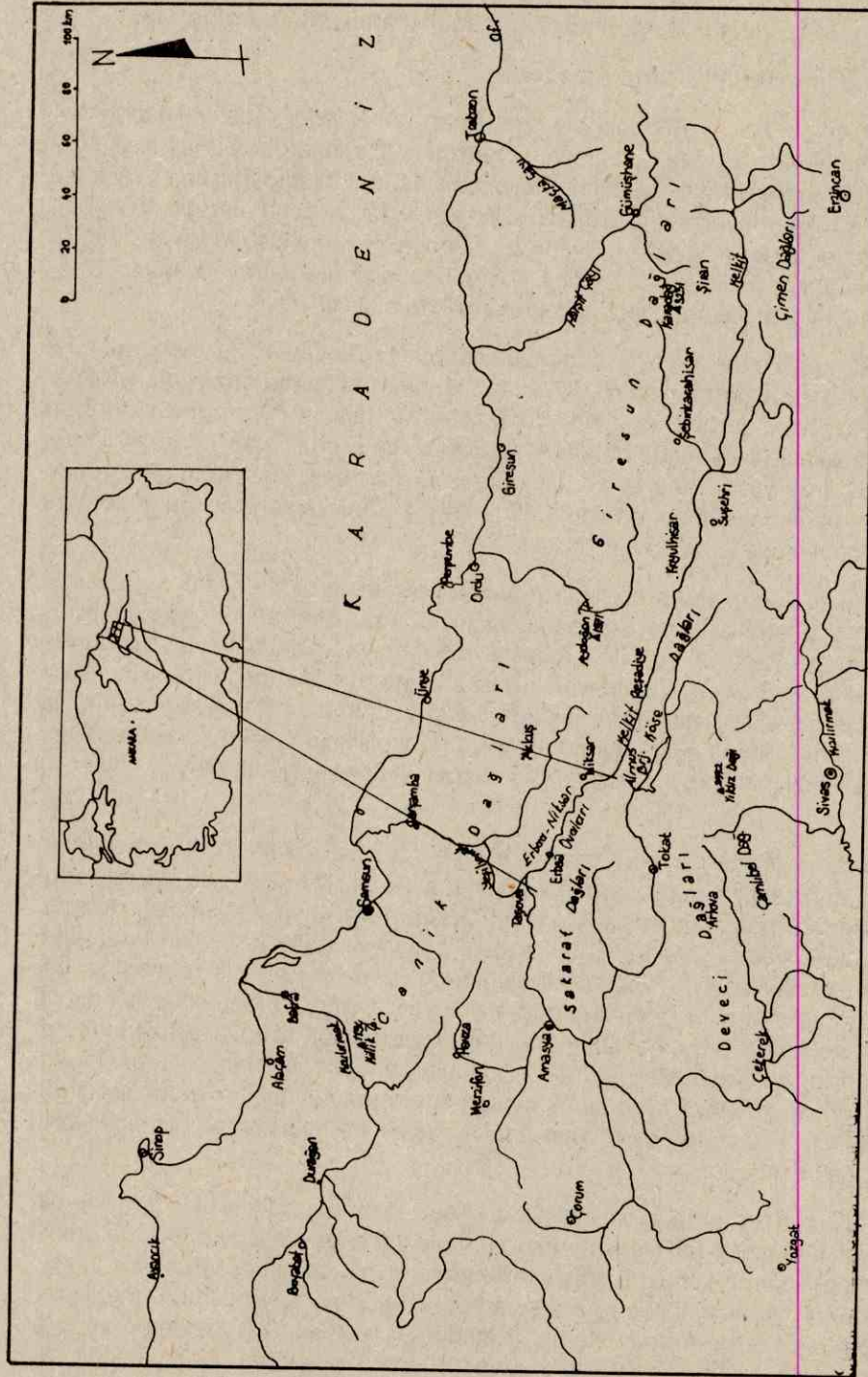
Kuzey kenarında Niksar Őehrinin bulunduğu Niksar Ovası; kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanmaktadır. 137.3 km².lik bir yüzölçüme sahip olan Niksar Ovası; kuzeybatıda 300 ve güney yönünde ise ortalama 300 metre yükseltiye sahiptir. Niksar Ovası daha batıda Ayan Boğazı ile Erbaa Ovası'ndan ayrılmaktadır. 156 km² yüzölçüme sahip olan Erbaa Ovası; batı, kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanmakta olup, ortalama 250 metre yükseltiye sahiptir. Bu ovanın da hemen güneyinde Erbaa Şehri yer alır.

Erbaa ve Niksar ovaları iklim, toprak, su ve sulama Őartlarıyla çok müsait fiziki Őartlara sahiptir. Yöre Karadeniz iklimiyle kara iklimi arasında geçiŐ iklimi özelliklerine sahiptir. Yöre yıllık ortalama 455 mm. yađıŐ almakta ve yıllık ortalama sıcaklık 14.5 C 'dir. Vejetasyon süresi 230 gündür. Bu koŐullarda ikinci ürün yetiŐtirme olanağı vardır ve bir yılda iki hatta 3 ürün alınabilmektedir. Bununla birlikte ıŐlah edilerek sulu tarıma açılan Erbaa ve Niksar Ovaları'nda bu Őartlara bağlı olarak bitki deseni çeŐitlenmiŐ ve zirai faaliyetler bütün bir yıla yayılmıştır.

Erbaa ve Niksar Ovaları'nda 24 bin hektar civarındaki tarım arazilerinin %70.8'i sulanabilmektedir. Ziraatta sulamada akarsu ve yeraltı su kaynaklarından yararlanılmaktadır. BaŐta Kelkit olmak üzere Kelkit ve YeŐilirmek'in suladığı Erbaa ve Niksar Ovalarıyla, bu ovalara açılan ve Kelkit'in tabileri tarafından sulanan vadiler baŐlıca sulu ziraat alanlarıdır. İklminde elverişli olmasının yanında, toprak ve su kaynaklarının tam manasıyla çiftçinin hizmetine sunulmuŐ olması, polikültür ziraat hayatının hazırlayıcısı olmuştur. Bu ovalar üzerinde her türlü tahıllar, yumrulu bitkiler, yağlı tohumlular, endüstri bitkileri ve sebzeler yetiŐtiriciliđi yapılmaktadır. Ayrıca bu ovaları kuzeyden çevreleyen yamaçların güneye bakan yüzlerinde aynı yöne açılan vadiler de çok zengin bir meyvecilik dikkati çekmektedir.

Sulamalı ziraat alanları potikültür ziraat hayatının hakim olduğu yerlerdir. Bu kesimlerde zirai faaliyetlerin bütün bir yıla yayılmıŐ olması, iftiyi de daima toprağına bağımlı kılmıŐtır. Böylece toprakların yıl boyunca tarımda kalması, toprakların gübrenmesi olayını da beraberinde ortaya koymuştur. Bununla birlikte bu kesimlerde toprak işleme, gübreleme, iyi tohumluk kullanma ve zirai mücadele konusunda ileri yöntem ve tekniklerin uygulandığı görölmektedir. Bu

Şekil 1- Lokasyon Haritası.
Figure 1- Location Map.

ziraat sistemi içerisinde ticari değeri olan ve sanayi hammaddesi olabilen ürünler yetiştirilmektedir.

Yukarıda saydığımız ürünleri bir ya da ikinci ürün olarak yetiştiren çiftçiler yıl boyunca pazarla ilişkilerini sürdürdüler. Buna bağlı olarak da, bu kesim kırsal nüfusunun iktisadi seviyesi oldukça yüksektir. Buna ilaveten, Ziraat Bakanlığının bazı ürünlere getirdiği kota sınırlamaları yanında, çeşitli ürünlerin pazarlanması konusunda bazı yıllarda yaşanan dar boğazlar çiftçinin değişik ürünlere yönelmesini bu ziraat sistemi içerisinde görebilmek mümkündür. Bu da yöre çiftçisinin yüksek zirai kültürünü yansıtmaktadır.

Erbaa ve Niksar Ovaları'nın tarımsal potansiyelini belirttikten sonra, şimdi de bu ovalardaki tarım dışı amaçlı arazi kullanımı ve bunlar içerisinde toprak sanayinin tahribatı ve boyutlarını ele atalım:

1- Yerleşim Alanı Olarak Kullanılan Tarım Arazileri

Niksar şehrini kuruluşunda rol oynayan faktörlerden biri olan müdafa faktörünü tamamen ortadan kalktığı 16. yüzyıl sonlarından 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar sit şartları şehir hizmetlerinin yerine getirilmesinde önemli bir sorun çıkarılmamıştır. Ancak 1950'lerden sonra şehrin nüfusunun artması ve şehrsel gelişimin hızlanmasıyla birlikte, şehrin kuruluş ve yayılış alanı bakımından bazı önemli sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Buna ilaveten Niksar şehri, Ketkit Çayına dökülen Çanakçı Deresi ile bu dereyi besleyen Madaru Deresinin açtığı vadilerin yamaçlarında kurulmuş ve gelişmiştir. Şehir önce bu iki derenin arasını dolduran ve üzerinde Niksar kalesinin yer aldığı tepede kurulmuş, şehrin gelişimine bağlı olarak zamanla kale dışına taşmış ve özellikle de güney, batı ve doğu yönlerinde yayılmıştır. Başka bir ifadeyle bulunduğu vadiden ovaya ve ovayı çevreleyen yamaçlara doğru yayılma eğilimi göstermektedir.

Bununla birlikte ovaya doğru yayılma eğilimi gösteren Akpınar, Ayvaz, Kültür, Bağlar, İsmetpaşa ve Bahçelievler mahalleleri sulu tarıma açılmış verimli tarım arazilerini yerleşim alanı olarak tarım dışına itmektedir. Bugün ıslah edilerek sulu tarıma açılmış olan Niksar Ovası'nda yaklaşık 90 hektar (Tokat Tarım İl Müd. Kayıtları, 1994) alan tarım dışı bırakılmıştır. Şehrin ovaya doğru yayılmasını önleyecek planlamaların yerel yönetimlerce gerçekleştirilmesi gerekir. Belediyenin, imar planında öngörülen gelişme yönü ile gerçekleşen gelişme yönü saptanmalıdır. Nüfus artışı ile orantılı ve bu artışı karşılayacak yeni iskan alanlarının açılması gerekmektedir.

Cumhuriyet dönemiyle beraber hızlı bir gelişim sürecine giren Erbaa; 1939, 1942 ve 1943 depremlerinden büyük yaralar almıştır. Bunun üzerine eski Erbaa, biraz güneyindeki ardıçlık mevkiine çekilmiştir. Erbaa 1944 - 1945 yılları arasında devlet desteği ve halkın katılımıyla, teknik ve sosyal altyapısıyla bir bütün ve planlı bir şekilde inşa edilmiştir. Erbaa 1944 yılındaki plan doğrultusunda tümüyle kamulaştırılmış olan alanda kısa sürede ve plana uygun bir gelişme göstermiştir.

Bununla birlikte Erbaa'nın 1960'lar sonrasında hızlı bir gelişim sürecine girmesi yeni konut alanlarına gereksinimi ortaya koyduğundan şehrin batıya doğru plansız bir gelişim göstermesi ortaya çıkmıştır. Ayrıca şehrin tekrardan Eski Erbaa'ya doğru gelişme göstermesi ve Erbaa'nın hemen önünden geçen karayolunun çevresindeki 29 adet toprak sanayi tesisleri verimli tarım arazilerini tarım dışı bırakmaktadır. Ancak bu tesislerin en büyük zararı; şehirselleşmeyi kendisine çekmesidir. Böylece Erbaa şehri önünde uzanan verimli tarım arazilerinden 100 hektarlık (Tokat Tarım İl Müd. Kayıtları, 1994) bir arazi tarım dışı kalmıştır.

2-Kamusal Yatırımlar ile Verimli Toprakların Tarım Dışı Bırakılması

Erbaa ve Niksar ilçelerinde resmi daireler, okullar ve stadyum tarafından işgal edilen alanı yerleşim başlığı altında; toprak, ağaç ve gıda sanayiye ait fabrikalar tarafından işgal edilen tarım arazileri de sanayi başlığı altında değerlendirilmiştir. Ancak Erbaa ve Niksar Ovalan üzerinden geçen E-80 karayolu tarafından 1625 hektarlık (65 km x 25 m =1625 hektar) verimli arazi işgal edilmiştir¹.

3- Sanayi Alanı Olarak Kullanılan Tarım Arazileri

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, iklim ve toprak yapısıyla tarımsal üretim potansiyelinin çok yüksek olduğu arazilerde sanayinin gelişmesi, üretken arazilerin yok olması anlamına gelmektedir. Bu olumsuz gelişmeleri Erbaa ve Niksar Ovalan üzerinde de görebilmek mümkündür.

Bugün Erbaa Ovası'nda 80 hektarlık 1. sınıf tarım arazisi toprak, ağaç ve Tekel Yaprak Tütün İşleme Tesisleri tarafından kuruluş alanı olarak seçilmiş ve tarım dışı bırakılmıştır. Erbaa Ovası'na göre daha az yer kaplamakla birlikte, Niksar Ovasında da yaklaşık 30 hektarlık bir alan ağaç, gıda ve yem sanayi kuruluşlarınca tarım dışı bırakılmıştır.

Ancak burada belirtilmesi gereken ve makalemizin de esasını teşkil eden konu; Erbaa Ovası'nda toprak sanayinin bu ovada meydana getirdiği tahribati diğer bütün amaç dışı kullanımların çok üzerinde tehlikeli bulmaktayız. Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde de Erbaa Ovası'nda toprak sanayinin tahribati ve boyutlarını ele alalım:

Toprak sanayinin hammaddesini teşkil eden killi toprakları ülkemizin bir çok bölgesinde bulabilmek mümkündür. Ülkemizdeki inşaat sektörünün son yıllarda hızlı bir gelişme göstermesiyle birlikte, tuğla-kiremit talebi de önemli ölçüde artmış, buna paralel olarak tuğla-kiremit talebini karşılamaya yönelik çalışmalarda hızlanmıştır. Bu konuda devlet; teşvik kredileri vererek, yeni tuğla-kiremit fabrikalarının açılmasını özellikle desteklemektedir (Esmeray ve Kılıç, 1988).

¹ Kamu yatırımları ile sanayi tesislerinin tarımsal üretime yaptığı diğer bir olumsuz etki de, tesislerin bir çekim merkezi olarak çevrelerine başka faaliyetleri çekerek, çevrelerindeki tarım arazilerinin tarım dışı amaçlarla kullanılmasına ve tarımsal amaçlı yatırımların birer ölü yatırıma dönüşmesine neden olmaktadır. Bu durum son zamanlarda devlet sulama alanlarında büyük boyutlara ulaşmış bulunmakta ve her yıl %5 oranında sulama alanı kaybı olduğu varsayılmaktadır (Brohi, 1986).

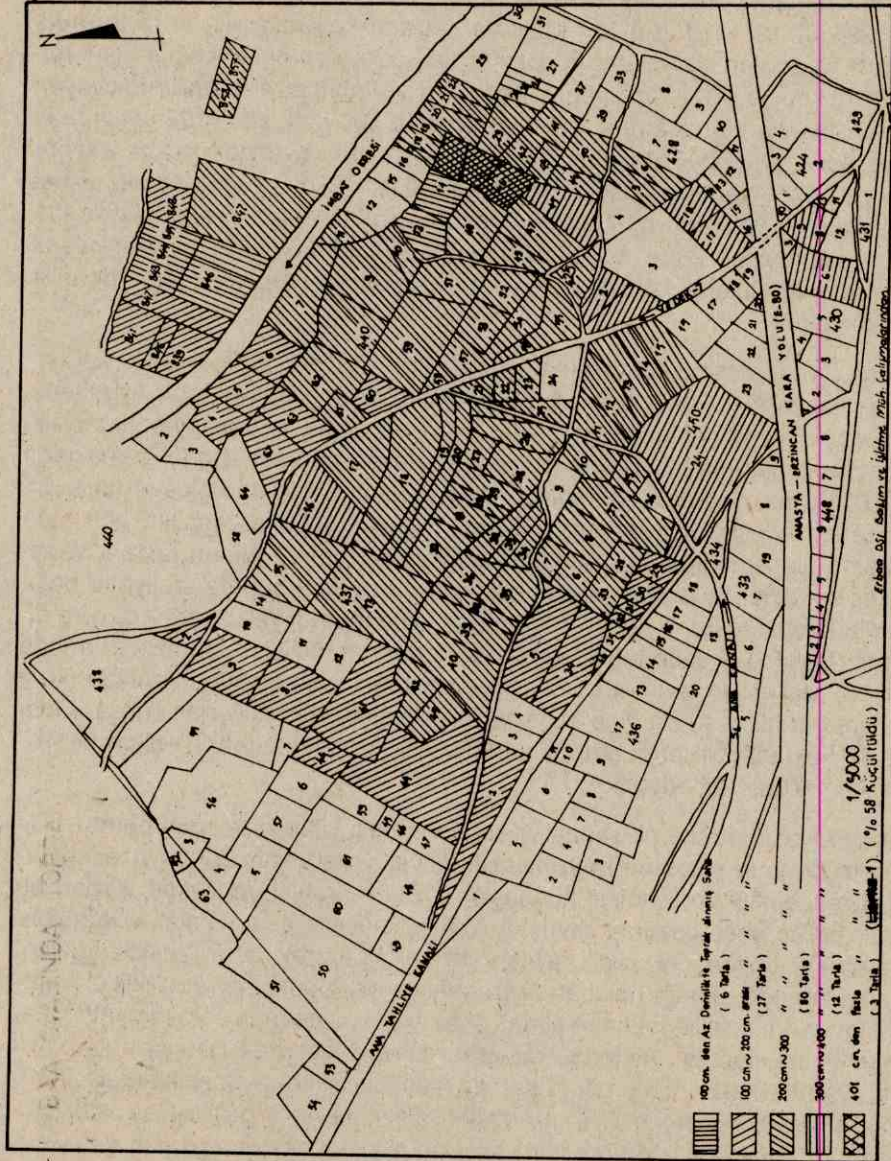
Sanayileşme ve kentleşmenin hızla geliştiği ölkemizde, son yıllarda verimli arazilerin tarım dışı amaçlarla kullanımı da yaygınlaşmıştır. Gerek toprak sanayi ve gerekse sağlıksız kentleşme nedeniyle en verimli tarım alanlarının elden çıkması olayı Erbaa Ovası'nda da görölmektedir.

Bugün Erbaa Ovası sulama alanları 8465 hektarlık alanı kapsamasına rağmen, bu alanın ancak %78' i sulanabilmektedir. DSI'nin yaptığı hesaplamalara göre, bu saha üzerinde net sulanan alan ise 4587 hektardır. O halde Erbaa Ovası sulamaları, sulanabilen arazilerin %54' ine hizmet götürmektedir. Geriye kalan %24'lük (2014) kesim ise başka amaçlarla kullanılmaktadır. Tarım dışı amaçlarla kullanılan kesimler içinde ise dikkati çeken en önemli bölüm ise, toplam 172 hektarı bulan tuğla-kiremit fabrikaları ve tahribat alanlarıdır. Yerleşme alanı, yol, fabrika ve tahribat alanları toplamı ise 400 hektardır. 1984 yılında işletmeye açılan İstanbul-Erzurum karayolunun sulama alanından geçen kısmının çevresi hızla yerleşim alanlarına dönüşmektedir (DSİ, 1986). Çünkü Erbaa ilçe merkezi bu yola 400 m. kadar (güneyde) uzaktır. Tuğla-kiremit tesisleri de bu yolun çevresinde kurulmuş olup, hemen yakınlarındaki tarlaları satın alarak hammadde alanı olarak kullanmaktadırlar. Bu işletmeler yer yer 4-5 m. derinlikte kazılmışlardır.

Erbaa Ovası sulama sahasının büyük bir kısmı (2753 hektar = %42) üç ayrı, pompaj istasyonu ile sulanmaktadır. Bu sulama şekli çok pahalı bir uygulamadır. Ne yazık ki 140 hektar yerleşim alanı, 417 dekar yol ve tuğla-kiremit tesisleri ve tahrip alanlarının 920 dekarı pompajla sulanan bu saha içinde kalmaktadır (DSİ, 1986). Bu miktar tüm pompajla sulanan alanın %10'unu oluşturmaktadır. Fakat zarar sadece %10 ile kalmamaktadır. Çünkü sulama kanalları her tarlanın başına ulaşamadığından, kanal ile bağlantısı, toprağı alınan tarlalar sebebiyle kesilen diğer tarlalar da susuz kalmaktadır. Ayrıca burada faaliyette bulunan tuğla-kiremit tesisleri her yıl 300 tondan fazla toprağı yok etmeye devam etmektedir (Şekil 2). Bugün tuğla-kiremit fabrikalarının sayısı 29'dur. Bu durumda her yıl 300 dekardan fazla arazi yok oluyor demektir. Bu tesislerin atıkları (kırık tuğla, kiremit, kül v.s.) da yine bu sahalara dökölmektedir. Ayrıca Niksar Ovası'nda 40 hektarlık bir tarım arazisi kum ocakları tarafından tahrip edilmiştir (Tokat Tarım İl Müd. Verileri, 1995).

Erbaa Ovası'nda toprak sanayinin tahribatı 80'li yıllarda kendini hem yetkililere, hem de yöre çiftçisine iyice hissettirmeye başlamıştır. Bunun üzerine Erbaa Kaymakamlığı ile tarımsal kuruluşlar (DSİ, Topraksu ve Teknik Ziraat) bu sorunun bir an önce çözüme kavuşturulması amacıyla bazı girişimlerde bulunma kararı almışlardır. Bu arada sayıları hızla artan toprak sanayi tesisleri sahipleri; ova üzerinde toprağı bulunan arazi sahiplerine oldukça cazip teklifler vererek I. sınıf tarım arazilerini satın almak suretiyle, bu işletmeleri yavaş yavaş kazarak yok etmektedirler. Aslında Anayasamız her dönemde kamu yararını belirli kişilerin yararlarından üstün görmüşse de, yasalardaki bazı boşluklardan yararlanarak, bu sektörün verimli tarım arazileri aleyhine hızla gelişmeleri kolaylaşmaktadır. Bununla birlikte yetkililer yasal engeller olmasına rağmen yasa hü-

Şekil 2- Erbaa ovasında toprak sanayince tahrip edilen araziler.
Figure 2- The lands in Erbaa plain which have been ruined by sail Industry.

kümlerini istenen düzeyde işletme başarısı gösterememişlerdir.

Büyük yatırımlarla gerçekleştirilen Erbaa Projesi alanı içerisindeki toprakların bu şekilde amaç dışı kullanılması yöre ekonomisi için büyük bir kayıptır. Yakın yıllara kadar devam eden bu uygulama Topraksu Genel Müdürlüğü'nün kararıyla 1981 yılında durdurulmuştur. Ancak, Tokat Valiliği'nin 1984 yılında çevreden toprak alımını serbest bırakmasıyla tahribat alanları önemli derecede gelişme göstermiştir. 1985 yılında ova ve yakın çevresinin hammadde sahası olarak kullanımı tekrardan yasaklanmıştır. Fakat toprak sanayi için yeni hammadde alanları tespit edilmiştir. Tuğla-kiremit yapımına uygun ve zengin rezerv olduğu tespit edilen bu sahalara; Erbaa ilçe merkezinin güneydoğusundaki Üç tepeler ve Horoz tepe sırtı mevkiileri, İverdüzü ile Çayderesi arasındaki kesimdir (Atalay, 1982). Her iki alternatif alanda VII. sınıf tarım dışı arazisi olup, toplam rezervlerinin toprak sanayicilerine 24 yıl yetebilecek kapasiteye sahip olduğu hesaplanmıştır. Buna rağmen bu fabrikalara yakın çevreden kaçak toprak alımları devam etmektedir.

C. Sonuç ve Öneriler

Amaç dışı arazi kullanımını ülkemiz ve Erbaa ile Niksar Ovalarında ulaştığı boyutlar yukarıda açıklamaya çalışılmıştır. Sorun temelde ekonomik bir nitelik taşımaktadır ve ülkemiz ziraat hayatının geleceğini yakından ilgilendirmektedir. Sanayileşme ve kentleşme sadece üzerinde bulunduğu arazileri tanım dışına atmakla kalmamakta ve aynı zamanda, arazi bütünlüğünü bozmakta, fiyatları aşırı yükseltmekte, tarımsal faaliyetleri sınırlamakta, tarımsal işgücü teminini güçleştirmekte ve tarım ürünleri kentsel ve endüstriyel kirlenmeden olumsuz yönde etkilenmektedir (Dizdar, 1982) Turizm ve kamu yatırımlarında aynı durum gözlenmektedir. Ayrıca verimli tarım topraklarının toprak sanayi tarafından tahribatı daha ciddi boyutlardadır ve bu tesisler çevrelerindeki toprakları hammadde alanı olarak kullanarak tarım dışı bırakmaktadırlar.

Erbaa DSI Bakım ve İşletme Mühendisliğinin verilerine göre; toprak sanayi ile yılda 300 bin tondan fazla toprak Erbaa Ovasında yok edilmektedir. Bitkisel üretim deseninin çok çeşitli olduğu bu ovadaki toprak sanayi tahribatı sulanan alanın %10' unu aşmaktadır. Toprak sanayi tesisleri her yıl 300 dekar araziyi tarım dışı bırakmaktadır. İlk etapta az gibi görünen bu miktar ve oranın gelecek açısından önemli bir kayıp olduğu açıktır. Çünkü Erozyonla kaybettiğimiz topraklara nazaran toprak sanayinin tahrip ettiği topraklar arasında büyük farkların olduğu açıktır. Toprak sanayinin yok ettiği araziler çoğunlukla taban arazide; birinci derecede zirai kabiliyete sahip alüvyal topraklardır.

Bununla birlikte toprak sanayi için hammaddenin alındığı Erbaa Ovasında tarımın fiziki alt yapısına ilişkin (sulama, drenaj ve tesviye) önemli yatırımlar gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple yüksek verim kabiliyetine sahip topraklardır. Buna karşılık, erozyonla yitirilen topraklar daha çok eğimli ve bitki örtüsünden yoksun topraklardır. Erozyonla aşınan alanlarda topraklar sığ ve zirai kabiliyet-

leri çok zayıftır. Bu arada, hiçbir şekilde erozyona maruz olmayan verimli taban arazilerdeki toprakların kaybı ziraat hayatının geleceği açısından büyük önem taşımaktadır. Böylece verim ve üretim kapasitesi yüksek toprakların korunması, artan nüfusumuz karşısında bir zorunluluk olarak görülmektedir.

Bu gerçekler karşısında verimli tarım arazilerinin korunmasına yönelik olarak şu önlemlerden bahsedebiliriz :

- 1- Tarım topraklarının zirai kabiliyetlerine uygun kullanılmaları sağlanmalıdır.
- 2- Zaman kaybetmeden arazi etüdleri yapılarak; yerleşim ve sanayi alanları ile tarımdan çıkartılacak arazilerin etüdleri yapılmalıdır.
- 3- Hazineye ait arazilerin yatırımcı kuruluşlarca kullanılması imkanları araştırılmalıdır.
- 4- Kabiliyet sınıfı düşük arazilere altyapı hizmetleri götürülerek, bu alanlara doğru yerleşim alanlarının genişlemesi ve yatırımların gerçekleştirilmesi teşvik edilmelidir.
- 5- Kamu sektöründe olduğu gibi, özel sektörün sanayiye ait yatırımlarında yer seçimlerini denetleyecek komisyonlar kurulmalıdır.
- 6- Tarım ve toprak reformlarında amaç dışı arazi kullanımlarına dikkat çekilmeli ve konuda yazılı ve görsel basın yoluyla kamuoyu oluşturulmalıdır.

Kaynakça

- Atalay, M.(1982):Erbaa, Kazova ve Turhal Ovaları Çevresinde Toprak Sanayine Hammadde Alımı İçin Alternatif Olarak Gösterilebilecek Tarım Dışı Alanlar. Topraksu Araşt. Enst. Müd. Yay. No:52,Tokat, s.5-7.
- Brohi. A.R.(1986):Tokat İlinde Verimli Toprakların Amaç Dışı Kullanılması. C. Ü .Ziraat Fak. Derg., Cilt:2, Sayı:2 Tokat, s.264-265.
- Doğanay,H. (1989):Türkiye Ekonomik Coğrafyası, Atatürk Üniv. Fen-Edb. Fak. Yay. No:99, Erzurum, s.42.
- Dizdar,M.Y.(1982):Kentleşmenin Çevredeki Tarım Alanları Üzerindeki Olumsuz Etkileri. Tarım Topraklarının Amaç Dışı Kullanılmasının Önlenmesi Semineri. Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı. Yay. No:8, Ankara, s. 12.
- Peynirci,Ş. ve Temiz, Ş.(1996):Erbaa: "Tarih, Coğrafya, Ekonomi ve Kültür" Erbaa-1996, s. 186-188.
- DSİ (1986):Erbaa İşletme ve Bakım Mühendisliği Kayıtları. Erbaa.
- Esmeray, A. ve Kılıç, M. (1988):Tokat-Erbaa Bölgesi Yeni Kil Yataklarının Tuğla-Kiremit Hammaddesi Olarak İncelenmesi. C.Ü. Tokat Ziraat Fak. Derg., Cilt:4, Sayı:1, Sivas, s. 93.
- Tekinel, O.(1981):Verimli Tarım AlanlarınınÜzerinde Oluşan Endüstriyel ve Kentsel Yerleşmenin
- Yarattığı Sorunlar ve Çözümü İçin Öneriler. Türkiye Tabiatını Koruma Derneği Paneli(Tebliği), Ankara Tokat Tarım İl Müdürlüğü Verileri-1994.
- Türkiye Arazi Varlığı, (1980):T.C. Köyişleri ve Kooperatifler Bak. Topraksu Gen. Müd. Yay. Ankara .
- TZOB.(1980):Tarım Arazilerinin Tarım Dışı Amaçlarla Kullanılmasını Önleme Tedbirleri Hakkında Rapor. Türkiye Ziraat Odaları Bir. Yay. No:129, Ankara
- Yaşar, O.(1995):Bafra Ovası Projesi'nin Ova Ziraatinde Sağlayacağı Değişimler ve Alınması Gereken Önlemler Üzerine Coğrafi Bir Yaklaşım. T.C. Derg. Sayı:30, İstanbul.
- (1997):Aşığı Kelkit Havzası ve Çevresinin Beşeri Coğrafya Açısından Tetkiki. Ü.İ.D.B. ve İşletmeciliği Enst. (Basılmamış Doktora Tezi). İstanbul, s.5.

